

Terminoloogiaarenduse toetuseks

Jüri Valge

Haridus- ja Teadusministeeriumi keeleosakonna nõunik

Ettevalmistuste järel teist aastat kehtiv riigi oskussõnavaraprogramm näeb muu hulgas ette sedagi, et teemaga tegelevad spetsialistid aeg-ajalt kokku tulevad ning terminoloogiatöö olulisi küsimusi arutavad. 28. jaanuaril Rahvusraamatukogus koos olnud püüdsidki seda ülesannet täita. Nõupidamise korraldas Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt rahastatava riigiprogrammi “Eestikeelse terminoloogia toetamine (2008–2012)” juhtkomitee.

Kutsutud olid kõikide ministeeriumide, ametite, kõrgkoolide ja teiste terminoloogiaga kokku puutuvate institutsioonide esindajad; tulekuvõimaluse leidis sadakond inimest, sh saadikud kaheksast ministeeriumist (Justiits-, Rahandus-, Põllumajandus-, Sotsiaal-, Majandus- ja Kommunikatsiooni-, Välis-, Kaitse- ning Haridus- ja Teadusministeeriumist; Kultuuriministeerium oli saatnud oma terminoloogiatööst ülevaate). Nõupidamisel käsitleti kolme teemaderingi ja vastavalt sellele oli ka kolm eesmärki: saada ülevaade terminoloogiatöö olukorrast, määratleda probleemid ning kavandada edasine tegevus.

Arutelu juhatas sisse Eesti Keele Instituudi peakeelekorraldaja **Peeter Päll** Tiiu Erelti “Terminiõpetusele” ja oma praktilise terminoloogiatöö kogemustele toetuva ettekandega, milles määratles arutatava piirid. **Jüri Valge** ettekanne püsis pingelist ajakava järgides põhiliselt märksõnade ja viidete tasemel. Kuna riigi terminoloogiaprogrammi teke, sisu ning esimesed saavutused võivad aga üldisematki huvi pakkuda, siis olgu järgnevalt esitatud seegi, mis nõupidamisel pildile ega juttu ei mahtunud.

“Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010)” oskuskeelepeatüki üheksa ülesandega (arendada oskuskeelt, toetada terminikomisjone, koostada erialakeeleõpikuid jne) tegelema hakkamiseks peeti 2006. aastal kaks poolametlikku nõupidamist, mille järel moodustati 2007. a terminoloogiaprogrammi ette valmistav tööühm. Lisaks riigiprogrammi väljatöötamise ülesandele sai tööühm võimaluse 1,6 miljonit krooni maksva lootsprojekti elluviimiseks.

Mõlemad ülesanded õnnestus täita: 8. veebruaril 2008. a kinnitas haridus- ja teadusminister äsjavalminud riikliku programmi ning edukas oli olnud ka selles ette nähtud tegevuste programmieelne katsetamine. Prooviaastal toetati Eesti Keele Instituuti terminisõnastike ühtse keskkonna loomisel (kergendab ja odavdab oluliselt uute oskussõnastike loomist), võimaldati Eesti Terminoloogiaühingul (Eter) toetada terminikomisjone (2007. a aidati kaheksat komisjoni). Koostöös Tartu Ülikooliga anti välja Tiiu Erelti “Terminiõpetus”, korraldati kaks seminari (neist üks rahvusvaheline), käivitati keeleteimetaja eriala (sisaldab terminoloogiakomponente) ning jätkati narratoloogia ja tekstiteooria andmebaasi koostamist; Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aidati terminoloogia piltsõnastiku, “Oxford-Duden Pictorial English and German Dictionary” eestindamisel (sisaldab kava järgi 28 000 märksõna, peab ilmuma 2011. aastal); Eesti Füüsika Seltsiga tehti koostööd eestikeelse füüsikaterminoloogia arendamisel ning Tartu Ülikooli Sihtasutuse kaasabil anti välja esimesed terminoloogia sihtstipendiumid. Oluline on seegi, et programmi algatusrühma eestvõtmisel loodi komisjon eesti haridusterminoloogia sõnaraamatu (lisaks eesti terminitele vasted neljas keeles)

koostamiseks. Väljaanne peaks ilmuma 2011. aastal. Põhimõtteliselt samu tegevusi jätkati ka 2008. aastal. Mainimisväärtne on terminoloogiaõpetuse käivitamine Tallinna Ülikoolis, kavandatust suuremgi toetus haridussõnaraamatu koostajaile, järjekordsed toetused terminikomisjonidele ja terminoloogia sihtstipendiumid (arvutilingvistika, arhiivinduse, biogeograafia ja robotika alal).

Viieks aastaks koostatud terminoloogia toetamise programm (nähtav HTMi kodulehel aadressil **www.hm.ee > teadlasele > riiklikud programmid**) koosneb neljast osast. Sissejuhatusel järgneb ülevaade terminoloogiatöö olukorrast 2007. a lõpu seisuga; teine osa käsitleb organisatsioonilisi küsimusi, määratledes Eesti Keele Instituudi, Eesti Terminoloogiaühingu, Eesti Rakenduslingvistika Ühingu ja teiste terminoloogiaga tegelevate institutsioonide, k.a. ministeeriumide ja Eesti Standardikeskuse, rollid. Programmi kolmas osa on pühendatud terminoloogiakoolitusele ning neljas terminiloomele ja selle keskkonnale. Programmi rahastuskava, mida 2008. aastal õnnestus 2,5 miljoni krooniga täita, näeb ette, et 2012. aastaks kasvab rahastusmaht 4,5 miljonile. Käesolev aasta on muidugi raske, kuid konkursid terminikomisjonidele kuulutab Eter märtsis ikkagi välja nii ajakirjanduses kui ka oma kodulehel ning sama teeb TÜ Sihtasutus terminoloogiastipendiumide taotlemise võimalustest informeerides.

Terminoloogiaprogrammi juhtkomitees on esindatud Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool, Eesti Maaülikool, Eesti Terminoloogia Ühing, Eesti Rakenduslingvistika Ühing, Emakeele Selts, Eesti Teaduste Akadeemia ning Haridus- ja Teadusministeerium. Programmi koordineerija on selle algusest peale olnud **Jelena Kallas**.

Lisaks terminoloogiaalase püsistegevuse ja projektide toetamisele peab juhtkomitee välja töötama jätkuprogrammi ning esinema terminiloome seisukohast vajalike õigusalgatustega. Ilmselt on otstarbekas kaaluda õiguslikke meetmeid, mis võimaldaksid terminoloogiatööga senisest laiemalt tegelda, seda riiklikult finantseerida ja selle kohta infot levitada.

Eteri juhatuse esimees **Siiri Lauk** rääkis oma ettekandes ühingu rollist, väljavaadetest ja võimalustest. Kõlama jäi, et tegemist on liikmete missioonitundel põhineva, viimasel paaril aastal ka riigi toetust saanud ühendusega, mille võimalused ambitsioonikast põhikirjast hoolimata on piiratud. Selge on seegi, et riik ei saa mittetulundusühingut millekski kohustada, kui ühing millegi tegemiseks just lepingut pole sõlminud.

Oluline osa Eteri tööst seisneb riikliku toetuse vahendamises terminikomisjonidele. Valdkonniti jagunevad praegu tegutsevad – ühed rohkem, teised vähem aktiivselt – komisjonid järgmiselt: haridus (haridusterminoloogia töörühm); humanitaaria ja kunstid (eestikeelse teoloogilise terminoloogia töörühm, kolm töörühma Eesti Kunstiakadeemias: klaasikunsti, kullassepatöö ja sepakunsti terminoloogia arendamiseks); sotsiaalteadused, ärimus ja õigus (Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu terminoloogiatoimkond, Eesti Panga terminoloogia töörühm, Raamatupidamise toimkonna terminoloogiakomisjon); loodus- ja täppisteadused (Eesti Keemia Seltsi nomenklatuurikomisjon, Eesti Terioloogide Seltsi imetajanimede komisjon, Eesti Ornitoloogia Ühingu linnunimetuste komisjon, eestikeelsete taimenimede ja botaanilise terminoloogia komisjon); tehnika, tootmine ja ehitus (kaheksa komisjoni ja töörühma järgmistes valdkondades: materjalitehnika, metrooloogia, elektroenergeetika, energeetika, lihandus, mäendus, geotehnika ja mööblitootmine); põllumajandus (info terminikomisjonide kohta puudub); tervis ja heaolu (meditsiiniterminoloogia komisjon, Eesti Radioloogia Ühingu

terminoloogiakomisjon, farmaatsiaterminoloogia eksperdikomisjon, Eesti Laborimediitsiini Ühingu terminoloogia töörühm); teenindus (Eesti Veeühingu terminoloogiakomisjon, merekeele nõukoda, Lennuameti terminoloogiakomisjon, sõjandusterminoloogia komisjon). Eelnevad andmed pärinevad 2006. a korraldatud küsitlusele vastanute informatsioonil ning ei pruugi olla täielikud. On nii komisjonide endi, Eteri kui ka terminoloogiatöö kui terviku huvides, et info tegutsevate oskussõnavarakomisjonide kohta oleks ammendav ja täpne, mistõttu korraldab Eter mõneaastase vahega uue küsitluse, et oskuskeelekorralduse olukorda täpsustada.

Põhjalikumad ettekanded olid veel **Arvo Sirelilt** (Kaitseministeerium), **Tiina Soonelt** (Eesti Keele Instituut) ja **Arvi Tavastilt** (Tallinna Ülikool).

Arvo Sirel rääkis sõjandusterminoloogia loomise kogemusele toetudes vajadusest teha seda tööd süsteemselt ja plaanipäraselt, kirjeldas ala juhtiva ministeeriumi ning keeletespialistide rolle ja tegevuse pikaajalisust. **Tiina Soon** tutvustas kolme eri seisus olevat andmebaasi. Tõlkepõhist ESTERMi pole vahendite puudusel 2004. aastast saadik täiendatud (sellele eelnevat aega võrdles ettekandja hea Rootsi ajaga, mis tagasi ei tule); MILITERMist rääkides lisas Soon uusi nüansse eelkõneleja poolt tutvustatule ning peatus lõpuks ÜTB-I (ühtne terminibaas), mille prototüüpi katsetatakse haridusterminoloogia sõnaraamatu koostamisel. Ettekandja pidas vajalikuks kaasata ministeeriumide kõrval terminitöösse ka äriettevõtted – et lahendada rahastusprobleeme ja olla elulähedasem.

Arvi Tavast käsitles oma ettekandes terminoloogiaprobleeme laiemas kontekstis, vaadeldes kala andmisena saaja konkreetse oskussõnaprobleemi lahendamist; õnge andmine tähendaks seevastu sellise abi pakkumist, mis “ei rahulda küll praegust vajadust, aga aitab saajal mõningase jõupingutusega edaspidi toime tulla ilma andjata.” Selgitanud näidete varal, mis on kala, kus hakkab see õngeks muutuma ja missugune on õng, esitas Tavast oma nägemuse terminoloogia valdkondadest. Need oleksid: praktiline terminoloogia, terminoloogia teooria, terminitöö, terminihaldus, terminoloogia strateegia, terminoloogia õpetamine, rahvusvaheline koostöö. Tundub, et nii praegu kehtivat terminoloogiaprogrammi ellu viies kui ka selle jätkuprogrammi koostades tuleb eelnevale loetelule tähelepanu pöörata.

Haridus- ja Teadusministeeriumi jurist **Kati Uumaa** kirjeldas oma ettekandes terminoloogiavaldkonna praegust reguleeritust ning eeldusi, mida on vaja ala õiguslikul arendamisel silmas pidada. Terminoloogiatööd käsitlevad üldiselt Vabariigi Valitsuse 7. septembri 2006. a määrus nr 196 “Eesti kirjakeele normi kehtestamise kord” ning Eesti Keele Instituudi põhimäärus. Nendele lisaks leidub veel vähemalt üksteist õigusakti (neist seitse on seotud Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumiga), milles terminoloogiatööd käsitletakse kas ministeeriumi või ameti põhimääruses; terminoloogiatööle on viidatud ka mõteseaduses ja kemikaaliseaduses. Eraldi tuleb nimetada Vabariigi Valitsuse 28. septembri 1999. a määrust nr 279 “Õigustloovate aktide eelnõude normitehnika eeskiri”. Selle määruse järgi peab iga eelnõu seletuskirjas olema eelnõu terminoloogiat käsitlev osa, kus muu hulgas seletatakse uusi termineid. Kehtivate terminoloogiaalaste õigusaktide üldiseks kirjeldamiseks ütles ettekandja, et neid iseloomustab vähene regulatiivsus ning süsteemitus selles mõttes, et need ei kehti ühtemoodi ja kõikides institutsioonides, mis terminitööga kokku puutuvad. Ettekandja pidas vajalikuks igasuguse õigusloomelise tegevuse eeldusena selgeks teha, mis on reguleerimise eesmärk ning kuidas võiks kavandatav õigusakt eesmärki saavutada aidata.

Sõnavõttudes (**Heikki Vallaste, Mati Kaal, Märt Laur, Peter Pedak, Eneli Illaru, Ingrid Sibul, Peep Nemvalts, Urmas Sutrop, Veikko Berendsen, Leo Võhandu, Henn Käämbre, Heido Ots**) käsitleti riigi osa terminoloogiatöös, rahastusprobleeme ning ala õiguslikku reguleerimist tulevikus. Päris üksmeelsed ei oldud (peale suurema finantseerimisvajaduse tõdemise!), aga selgemaks paistsid asjad saavat. Valdav tundus olevat seisukoht, et riigiametnikud pole kõige õigemad terminite väljamõtledajad ning selleks tööks olemas olevad ning tulevikus saadavad ressursid oleks otstarbekas suunata mujale. Teisalt puutuvad just riigiametnikud kokku olukordadega, kus terminid on vaja, eriala- ja keelepädevaid eksperte aga ei osata leida. Enamik nõupidamisel osalenuist tundus nõustuvat sellega, et riigi roll terminoloogiatöös peaks olema suurem, piirduma korraldusliku tegevusega ning toetama eriala- ja keeletespialistide koostööd.

Võimaliku õiguslase initsiatiivi osas ühise lõppseisukohani ei jõutud ning ega korraldajad seda olnud eeldanudki. Missugune see algatus olla ei võiks, see tuli arutelust ometi välja: ei ole vaja eraldi terminologiaseadust (vahest piisaks paragrahvist keeleseaduses?), keeleinspektsioonile ei saa anda terminoloogijärelevalve ülesannet, riiklike terminologiakomisjonide loomine ei ole otstarbekas (tõsi, viimase kohta leidub minevikust ka positiivseid kogemusi). Arvati sedagi, et võimalik õigusakt kohe ja automaatselt raha juurde ei too. Oluliseks peeti jagada infot terminoloogiatöö kohta; sellega seoses teenis aplausi **Aili Künstler**, kes pakkus Sirbi keeleveerge oskussõnavara-artiklite avaldamiseks.

Allakirjutanu tegi päevasest arutelust esialgse kokkuvõtte, visandades võimaliku terminoloogiatööd käsitleva õigusakti eesmärgi: see peaks vähendama senise regulatsiooni deklaratiivsust; peaks looma kanali, mille kaudu tegelike terminoloogiaarendajate algatused ja vajadused jõuaksid riigini ning viimase toetus tagasi terminiarendajateni; see peaks kaasa aitama süsteemse andmebaasi kujundamisele ning tagama oskussõnavarainfo levimise.

Kohe pärast nõupidamise lõppu toimus praeguse terminoloogiaprogrammi juhtkomitee koosolek, kus kavandati edasist. Esimese sammuna otsustati asuda ette valmistama niisuguse töörühma kokkukutsumist, kes Eestis tehtavale terminoloogiatööle ühtse strateegia, ühtsed õiguslikud piirid ja paremad finantseerimisvõimalused välja mõtleks.